

|ВЕЛИКА КНИГА|

ДЕВІД ПЕТРЕУС
ЕНДРЮ РОБЕРТС

КОНФЛІКТ:

ЕВОЛЮЦІЯ БОЙОВИХ ДІЙ
З 1945 РОКУ ДО ВІЙНИ В УКРАЇНІ
ТА КОНФЛІКТУ В СЕКТОРІ ГАЗИ

Передмова Кирила Буданова

Харків
«ФОЛІО»

ВСТУП

Серед усіх цінних внесків, які може зробити історик, мало що є вагомішим за виявлення причин війн, опис методів їх ведення, встановлення факторів, які зумовили перемогу однієї чи іншої сторони, змалювання наслідків та оцінку обставин, здатних спровокувати майбутні конфлікти, у яких вони розгортатимуться.

*Професор Сиріл Фоллз,
Інавгураційна промова на посаді
Чічельського професора військових наук
в Оксфордському університеті, 1946 рік**

24 лютого 2022 року, у перші години четверга, президент Росії Володимир Путін розпочав те, що, за його розрахунками, мало стати швидкими й руйнівними атаками на Київ та інші українські міста. Його метою було скинути український уряд шляхом раптового військового перевороту. Як ми переконуємося на сторінках цієї книги, військові конфлікти значно еволюціонували з 1945 року. Однак Путін свідомо обрав спосіб ведення бойових дій в дусі Другої світової війни. Це призвело до руйнівних наслідків як для України, так і для Росії.

Одне із завдань цієї книги — розглянути дії Путіна в Україні та його методи ведення бойових дій у відповідному історичному контексті. Однак книга ставить перед собою значно масштабніші цілі, ніж зазначена. Книга також має на меті визначити, які уроки винесли — або не винесли — військові всього світу з кожної попередньої війни, намагаючись розробити засоби для ведення наступної. На її сторінках також досліджено особистісні якості, необхідні для здійснення успішного стратегічного лідерства. Важливо визначити, чого не стосується ця книга. Вона не є вичерпною історією всіх конфліктів, починаючи з 1945 року, оскільки викласти такий обсяг інформації в одній книзі було б майже неможливо. Натомість у ній

* Говард, *Війна й національна держава*, с. 6.

зосереджено увагу суто на конфліктах, які сприяли еволюції способів ведення війни. Ця праця також не є книгою про політику і про причини, що призводять до воєн. Вона радше про те, що відбувається на полях битв вже після завершення боєз'їткень.

У цій книзі ми проаналізували випадки, коли під час конфлікту відбулася певна еволюція у веденні бойових дій. Це стосується, наприклад, зміни тактичних концепцій, появи важливої нової зброї або ж переваги оборони над нападом (чи навпаки). Ефект підвищення точності протитанкової зброї у війні Судного дня, скажімо, або тактика масованих танкових атак у війні в Перській затоці знайдуть місце в цій книзі. Водночас ми не розглядаємо серію менш масштабних, часто партизанських конфліктів, які, по суті, вели за тими самими принципами. Війна, за словами прусського військового філософа і теоретика Карла фон Клаузевіца, є продовженням політики іншими засобами. І оскільки політика не припинилася в 1945 році, так само не припинилися й збройні конфлікти. Справді, після завершення Другої світової війни збройні конфлікти майже щороку спалахували в різних куточках земної кулі. Двадцяте століття було найжорсткішим серед багатьох століть в історії людства. За оцінками фахівців, вже в першій половині ХХ століття насильницькою смертю загинуло більше людей, ніж за всі попередні століття разом узяті.

Що стосується ХХІ століття, то за місяць після вторгнення в Україну Росія втратила вдвічі більше військовослужбовців вбитими, ніж Сполучені Штати за двадцять років в Іраку. До березня 2023 року кількість загиблих росіян, як вважається, сягнула вп'ятеро більше, ніж 13 300 солдатів, яких втратив СРСР за десятиліття війни в Афганістані в 1980-х роках. Тому війни все ще варто вивчати. Наступні вісім розділів пропонують хронологічний огляд еволюції війни, починаючи з кінця Другої світової війни. У десятому розділі ми підсумовуємо уроки цього протистояння та попередніх розділів, щоб окреслити характер воєн ХХІ століття. Ми наголошуємо на ключовій ролі лідерства, вишколу, морального духу та коаліційного будівництва. Окрему увагу приділено військовій доктрині, значущості сержантського корпусу та інформаційному протиборству. Також ми обґрунтовуємо необхідність випереджати час у впровадженні військових технологій. Від завершення Другої світової війни стратегічна думка розвивалася набагато більш стрімко, ніж будь-коли в історії.

Командувач у тій війні, по суті, використовував ті самі структури — корпуси, дивізії, полки, батальйони — які застосовував ще Наполеон

на початку XIX століття (хоча й з додаванням значно більшої мобільності, артилерії та іншої вогневої підтримки, а також повітряної міці). Відтоді війна розвивалася з приголомшливою швидкістю, зокрема за останні два десятиліття. Ця книга описує причини та механізми цих кардинальних змін, а також прогнозує драматичні події, що чекають на нас у найближчі десятиліття. На відміну від будь-яких попередніх праць на цю тему, цю книгу було написано завдяки унікальній співпраці відомого командира, що брав участь у бойових діях, і визнаного військового історика. Кожен із них застосував свій різний досвід і погляди, що зробило її винятковою.

Після російського вторгнення в Україну стало очевидним: попри значну кількість ґрунтовних праць про політичне, економічне та геостратегічне підґрунтя цієї війни, бракує літератури, яка аналізувала б це протистояння крізь призму військової історії. У світі, що ціною величезних витрат і важких помилок створив високоточну зброю та керовані авіабомби, росіяни свідомо обрали повернутися до жорстокого стилю ведення війни часів Другої світової — а в деяких частинах Донбасу навіть Першої світової. З 1945 року військова стратегія і тактика значно еволюціонували, і кожен конфлікт дає нові уроки. Проте Росія вирішила вести ретроспективну війну, що нагадує Велику Вітчизняну, і це є трагічною іронією. Адже в 1945 році Росія здобула незаплямовану славу, проливши океани крові, щоб позбавити світ від зла нацизму. Тепер же вона сама виступає агресором, а не жертвою.

На кождних п'ять солдатів, що загинули в боях з нацистською Німеччиною на полях битв Другої світової війни, четверо загинули на Східному фронті. Проте з 1945 року Росія вичерпувала свій «кредит» за цю велику послугу людству, і особливо це стало помітно під час неспровокованого, безрозсудного та неймовірно жорстокого вторгнення президента Путіна в Україну. Наш опис еволюції війни після смерті Адольфа Гітлера, що охоплює різні кліматичні умови, озброєння та політичні контексти, покликаний підкреслити, наскільки парадоксально регресивним є нинішній російсько-український конфлікт. Війна еволюціонує, а не стоїть на місці. Проте вона, очевидно, також здатна раптово й шокуєче відкотитися назад. У кожному розділі ми наводимо приклади того, як вправне стратегічне лідерство може змінити на краще навіть найскладніші обставини.

Проте коли воно зазнає невдачі, то може перетворити ймовірну перемогу на повну поразку. Лідери, деякі з яких у цій книзі є політиками,

а інші — солдатами, повинні вміти освоювати чотири основні завдання*. По-перше, вони повинні всебічно усвідомлювати загальну стратегічну ситуацію в конфлікті та формувати відповідний стратегічний підхід — по суті, правильно вибудовувати ключові ідеї. По-друге, вони повинні ефективно доносити ключові стратегічні ідеї до всієї своєї організації та до всіх зацікавлених сторін. По-третє, вони повинні контролювати втілення цих ідей, невпинно й рішуче керуючи виконанням плану кампанії. І, нарешті, вони мають визначати, як вдосконалювати, адаптувати та доповнювати ці ключові ідеї, щоб мати змогу знову й знову виконувати перші три завдання. Державні діячі й солдати, які належно виконують ці чотири завдання, є тими прикладами, що виділяються на цих сторінках. Свідчення історії демонструють, що виняткове стратегічне лідерство є єдиною абсолютною передумовою успіху, але також, що воно є так само рідкісним, як і «чорний лебідь»**.

* Інтелектуальна концепція стратегічного лідерства, використана у праці «Конфлікт», походить від розробки генерала Петреуса та його команди в Центрі Белфера при Гарвардській школі Кеннеді: <https://www.belfercenter.org/publication/david-petraeus-strategic-leadership>

** Термін «чорний лебідь» у сучасному інтелектуальному дискурсі — це метафора надзвичайної події, яку неможливо було передбачити, але яка має колосальні наслідки для історії, економіки чи життя окремої людини.

Розділ 1
НАДІЯ НА МИР ЗГАСАЄ
1945–1953 рр.

Цілком можливо, що Третя світова війна стане непосильною для цивілізованого суспільства, а можливо, і для самого нашого існування як людства.

*Промова Яна Крістіана Смуца
в Організації Об'єднаних Націй,
1 травня 1945 року*

Відразу після Другої світової війни, коли страждання були настільки жахливими (загинуло до 60 мільйонів людей), що з'явилася мрія про мир на землі. Цю надію було увічнено, коли здавалося, що радикальному націоналізму прийшов кінець і зародилася Організація Об'єднаних Націй. У її Статуті стверджувалося, що вона сподівається «позбавити прийдешні покоління від лиха війни», гарантуючи, що нації будуть «проявляти терпимість і жити в мирі одна з одною, як добрі сусіди»¹. Майже мільйон людей підписали реєстр «громадян світу» й пообіцяли покласти край війнам, ліквідувавши нації та створивши Сполучені Штати світу. У схожому пориві ідеалізму через місяць після капітуляції Японії президент Трумен скасував Управління стратегічних служб, американську розвідувальну службу за кордоном (попередник ЦРУ).

Після Нюрнберзького трибуналу, обвинувальні висновки якого стосувалися не так Голокосту, як ведення агресивної війни, людство сподівалося, що від подальших війн вдасться відмовитися. Військові дії як спосіб вирішення міжнародних суперечок теж мали бути забуті. Універсальний заклик «Ніколи більше» стосувався як практики країн-загарбників, так і жахливих злочинів нацистської епохи. Це було настільки ж благородно, наскільки й наївно. Безпосередньо післявоєнний період розпочався добре з погляду фактичної транскордонної війни. Хоча два тогочасні поділи Британією Індійського субконтиненту в 1947 році й підмандатної Палестини в 1948 році поклали початок кривавим і руйнівним конфліктам, які тривають і донині.

Так само громадянська війна в Китаї призвела до утворення незалежної Формози (сучасного Тайваню), що й досі залишається потенційною глобальною точкою напруги. Хоча кінець 1940-х років і не був відзначений фактичними транскордонними вторгненнями, проте саме тоді було посяяно насіння глибокої образи й напруги, які навіть сьогодні можуть перерости у відкритий конфлікт. Як влучно зауважив британський юрист XIX століття сер Генрі Мейн, «Війна, здається, така сама давня, як і людство, але мир — винахід сучасний»². Навіть через два століття після цього спостереження мир залишається винаходом, що досі має свої «дитячі травми». Значно реалістичнішою, ніж мрії про мир, у запобіганні транскордонним вторгненням наприкінці 1940-х років була загроза ядерного знищення. Принаймні після того, як Радянський Союз випробував «РДС-1», свій перший плутонієвий пристрій, на Семипалатинському полігоні в Казахстані 29 серпня 1949 року.

До кінця першої Холодної війни Сполучені Штати провели 1032 ядерні випробування, а Радянський Союз — ще 715. Більше половини радянських випробувань відбулися на Семипалатинському полігоні. Це мало тяжкі наслідки для місцевого населення на кілька наступних поколінь, зокрема високий рівень захворюваності на рак, генетичні дефекти та вроджені вади. Після 29 серпня 1949 року світ уперше зіткнувся з реальною можливістю Взаємно Гарантованого Знищення (ВГЗ), зазвичай відомого за влучним акронімом MAD (від англ. Mutually Assured Destruction — божевільний). Ця доктрина змінила Холодну війну, адже, як влучно висловився один військовий історик, «тотальна війна між державами, що володіють [атомною та ядерною зброєю], несла ризик повного самогубства, що наклало нову верхню межу на раціональність застосування сили»³.

Професор Генрі Кіссінджер, один із перших теоретиків ядерної стратегії, висловлювався про це у не менш тривожних формулюваннях. Він зазначав, що «невдовзі після Хіросіми та Нагасакі ризики застосування ядерної зброї стали незмірними, а ставки — відірваними від наслідків»⁴. Зважаючи на це, головною стратегією США стало стримування. Це те, що Кіссінджер описував як «психологічну стратегію негативних цілей»⁵. Президент Дуайт Ейзенхауер у приватних розмовах із радниками міркував, чому тактичну ядерну зброю не можна використовувати «так само, як звичайні кулі чи будь-що інше» у Тайванській протоці, однак на публіці він був значно обережнішим⁶.

У Женеві в липні 1955 року, на першому англо-американсько-радянському саміті після закінчення Другої світової війни, він підкреслив

масштаби взаємно гарантованого знищення ядерною війною. Вона спричинила б розсіювання радіоактивних ізотопів вітром, який знищить життя в усіх його формах по всій північній півкулі⁷. Це стало ще більш очевидним, коли мегатоннажна потужність, якою володіли ядерні держави, зростала в геометричній прогресії. Хіросіму було зруйновано 14-кілотонною бомбою, а Нагасакі — однією 20-кілотонною, що еквівалентно 14 і 20 тисячам тонн тротилу відповідно.

Потужність цих бомб була мізерною, як порівняти із сучасними мегатонними боеголовками, що досягли потужності 1 млн тонн тротилу⁸. Вибухнувши на оптимальній висоті, бомба потужністю 1 мегатонна зруйнувала б кожна цегляну будівлю в радіусі 3,5 миль* і завдала б значної шкоди в радіусі до 13 миль**. Сухе листя спалахнуло б на відстані 11 миль***, а люди в будинках отримали б опіки другого ступеня. З підвітряного боку радіація швидко вбивала б жертв або повільно викликала б рак протягом декількох місяців. Шкіра горіла б, а тіло страждало б від внутрішньої кровотечі. Як зазначають історики ядерної стратегії Лоуренс Фрідман і Джеффри Майклз, ядерна зброя в Холодній війні «була напрочуд недбалим інструментом, і її використовували б так само недбало»⁹.

Після Першої світової війни багато хто вважав, що нарощування озброєнь є фундаментально дестабілізуючим фактором. Однак Холодна війна спростувала це уявлення. Лідери держав з величезними ядерними арсеналами виявили, що ядерна загроза змушує світових лідерів зосередитися й успішно стримує конфлікти між наддержавами, хоча й на користь обмежених конфліктів та проксі-війн.

У 1952 році США випробували свою першу водневу бомбу (весело названу «Плющ Майк»), а наступного року Радянський Союз успішно випробував свій аналог бомби, «Джо 4». Щоб не пасти задніх на світовій арені, Вінстон Черчилль у лютому 1952 року оголосив, що Велика Британія створила власну атомну бомбу (воднева бомба з'явилася в 1957 році). Після цього ядерний потенціал здобули: Китай у 1967 році, Ізраїль (імовірно) до 1967 року, Франція в 1968 році, Індія в 1974 році, Пакистан у 1998 році та Північна Корея у 2006 році. У 1972 році президент США Річард Ніксон і генсек СРСР Леонід Брежнєв зрозуміли, що поява багаторазових боеголовочок індивідуального наведення (MIRV) суттєво збільшила кількість ядерних зарядів. Це, своєю чергою, зробило б будь-яку протибалістичну

* 5,6 км. — Прим. пер.

** 20,9 км. — Прим. пер.

*** 17,7 км. — Прим. пер.

ракетну (ПБР) оборону неефективною. Результатом їх зустрічі стало підписання Договору про обмеження стратегічних озброєнь, який обмежив кількість одиниць ПБР та MIRV до мінімальних показників. Ядерні підводні човни були невразливими, і саме це завадило наступальній зброї повністю перевершити оборонну, а також не дало зрости привабливості раптового нападу (так званого «першого удару»).

Ефект стримування Взаємно гарантованого знищення (MAD)* залежав від упевненості, що обидва супротивники збережуть достатньо ядерної зброї навіть після першого удару, щоб завдати неприйнятної шкоди іншому¹⁰. У 1980-х роках швидкі технологічні вдосконалення в технології MIRV привели до підвищення точності та гнучкості націлювання, що означало можливість перенесення цілей із масивних міських районів на конкретні військові об'єкти. Це, своєю чергою, породило концепцію «контрольованої», «обмеженої» або «тактичної» ядерної війни, яку описували як «більш витончену, доброякісну та хірургічно точну ядерну війну; можливе продовження звичайної війни». Це більше нагадує той тип війни, який Ейзенхауер передбачав у Тайванській протоці і яким Володимир Путін час від часу погрожує Україні¹¹.

У березні 1983 року президент Рональд Рейган дав старт Стратегічній оборонній ініціативі (СОІ) — масштабному науково-технічному проєкту, покликаному розробити глобальну систему протиракетної оборони з елементами космічного базування. У вересні, коли радянська супутникова система раннього попередження про несправність помилково повідомила про американський ракетний напад, ця ініціатива перебувала ще на початковій стадії. Насправді ж сигнал був результатом відбиття сонячного світла від верхівок хмар¹². На щастя, здоровий глузд представників нижчого військового командування збройних сил СРСР взяв гору, і це відвернуло сценарій кінця світу. У вересні 1987 року в спільній заяві за підсумками саміту США та СРСР Рональд Рейган і радянський Генеральний секретар Михайло Горбачов проголосили своє «урочисте переконання, що ядерну війну неможливо виграти, і її ніколи не можна розв'язувати»¹³. Проте, якби така війна все ж розпочалася, багато факторів залежало б від особистості окремих світових лідерів і їхньої реакції на новини про напад. Як зазначають Фрідман і Майклс, така відповідь могла б охопити

* Взаємно гарантоване знищення (*англ.* Mutual Assured Destruction, скорочено MAD) — концепція військової стратегії та національної безпеки, згідно з якою повномасштабне використання ядерної зброї двома або більше сторонами призведе до повного знищення як того, хто напав, так і того, хто захищається.

«безрозсудну лють, летаргічну покірність, нище боягузтво або рішучі та непохитні дії». До того ж перша й остання могли б призвести до знищення людської раси. І це ще не повний перелік можливих наслідків.

Деякі критики ядерної енергії стверджують, що життя на Землі буде знищено найбільшою ядерною катастрофою, але це не зовсім так. У разі такої катастрофи зникнуть лише люди та великі тварини¹⁴. Навіть перш ніж остання людина в останній печері загине від ядерного випромінювання, таргани, щури та інші аналогічні види живих істот продовжать існувати на Землі. Після цього серед міст, перетворених на моря зі скла, знову розпочнеться еволюційний цикл. Блакитна планета продовжить свій оберт навколо Сонця, просто вже без нашої присутності на ній. Наслідком цього легко уявного, дуже реального сценарію стала відмова від використання ядерної зброї із серпня 1945 року. Отже, ця зброя не вбивала нікого з часу бомбардувань Хіросіми й Нагасакі понад три чверті століття тому (хоча Карибська криза 1962 року мала всі шанси реалізувати ядерну загрозу). У певному сенсі ядерна зброя зберегла мир, обмеживши масштаби війн: вона сприяла тому, що після Другої світової війни конфлікти стали меншими, частішими, але менш інтенсивними збройними зіткненнями. Таких конфліктів, залежно від методології підрахунку, з 1945 року нараховують від 150 до 300¹⁵.

«П'ятдесят мільйонів людей, які загинули внаслідок збройних конфліктів після 1945 року, — писав два десятиліття тому військовий історик Джон Кіган, — були, здебільшого, вбиті дешевою, масовою зброєю та дрібнокаліберними боєприпасами, що коштували не набагато дорожче за транзисторні радіоприймачі та сухі батарейки, які заповнили світ з тих часів»¹⁶. Незважаючи на те, що небезпека обміну ядерними ударами значною мірою зумовила обережність наддержав у міжнародній політиці протягом останніх семи десятиліть, похвал на адресу MAD було небагато. Не менше восьми Нобелівських премій було присуджено окремим особам і організаціям за їхню пропаганду ядерного роззброєння. Лише один прихильник ядерного стримування був удостоєний цієї нагороди — Томас Шеллінг у 2005 році — і то в галузі економіки¹⁷. Історики довго сперечалися про те, хто несе відповідальність за Холодну війну. Вона спалахнула лише через кілька місяців після капітуляції Японії і була в самому розпалі, перш ніж ледь не перейшла в гарячу фазу під час Берлінського авіапелерьоту в червні 1948 — травні 1949 року.

Однак після розсекречення радянських архівів на початку 1990-х років стало зрозуміло ось що. Від самого початку Другої світової війни Йосип

ЗМІСТ

Передмова. <i>К. О. Буданов</i>	3
Вступ	11
<i>Розділ 1. Надія на мир згасає. 1945–1953 рр.</i>	15
<i>Розділ 2. Дві війни за деколонізацію. 1947–1975 рр.</i>	45
<i>Розділ 3. Війна США у В'єтнамі. 1964–1975 рр.</i>	82
<i>Розділ 4. Від Синаю до Порт-Стенлі. 1967–1982 рр.</i>	134
<i>Розділ 5. Розрядка в Холодній війні. 1979–1993 рр.</i>	166
<i>Розділ 6. Новий світовий безлад. 1991–1999 рр.</i>	203
<i>Розділ 7. Афганська кампанія США. 2001–2021 рр.</i>	229
<i>Розділ 8. Кампанія США в Іраку. 2003–2011 рр.</i>	270
<i>Розділ 9. Екзистенційна війна Володимира Путіна проти України. З 2022 року</i>	326
<i>Розділ 10. Ізраїльсько-палестинський збройний конфлікт (після нападу ХАМАСу на Ізраїль 7 жовтня 2023 року)</i>	389
<i>Розділ 11. Війни майбутнього</i>	411
Висловлення подяки	445
Бібліографія	447
Примітки	469